

ELŐSZÓ

A múlt idézésének számos aktualitása lehet. Egy egyházmegye jubileumi éve, egy kiemelkedő egyéniség valamely évfordulójának ünneplése, de ezeknél sokkal súlyosabb okok is. Az elmúlt közel két évtized az újrakezdésről szólt Magyarországon és a közép-európai régióban. Fontos tehát, ha történelmünknek azokra az időszakaira, amely az újrakezdéseké volt, újra felidézzük, részleteiben megvizsgáljuk az akkori sikerek és kudarcok okait, az akkori döntéshozók felelős, vagy meggondolatlan viselkedését.

Magyarországot sokszor kellett újjáépíteni. A tény, hogy még ma is létezik az ország, bizonyítja eleink felelősségét. Pedig minden korban voltak széthúzó érdekek, ezen érdekeket megjelenítő politikai erő, volt értelmiség, amely az értékek mentén gondolkodva cselekedett, és voltak a jó irányú változások, illetve a tévutak okozta veszteségek mindennapi munkásai, akiknek munkája lehetővé tette a kísérletezést.

A 18. századi Magyarország és Erdély új politikai erőterbe kerülve sokféle kényszer hatása alatt fogott hozzá a török hódítás utáni haza felépítéséhez. Többféle tervezet készült már a 17. század második felében Magyarország újjáépítésére, de ezek közül a császári udvar elképzelése érvényesült. A magyar rendek a saját terveiket csak részben, az egyes földesúri birtokokon tudták megvalósítani, sokszor lényeges eredményeket elérve. A Habsburg Birodalom részeként a 18. század folyamán egyre inkább a *hungarus* tudattól elkülönülő nemzeti kulturális öntudatot megalapozó törekvések megvalósulásának egyik akadálya a hivatalos nyelvként használt latin volt. A magyar – és más nemzeti – nyelvű kultúra intézményrendszerének csak a csírája létezett. Mindkét ország – Magyarország és Erdély – számos nemzetiségnek adott otthont, amelyek tagjai közösséget formálva a maguk kulturális gyarapodását tartották szem előtt.

A katolikus egyház, annak vezetői sajátos helyzetben találták magukat. Nem csupán azért, mert az ország újjáépítésében nem csak főpapként, hanem főúrként, több esetben egy-egy terület adminisztratív, joghatósággal bíró vezetőjeként is helyt kellett állniuk. Főpapként egy egyetemes egyház tagjai voltak, amelynek közös nyelve egyben az ország adminisztratív nyelve is volt. De nem a magyar. Persze maguk a főpapok sem mind magyarok voltak. Sok horvát, vagy éppen német anyanyelvű is volt köztük. A hívők közösségei sokféle népfiai voltak, és mint egyházfő, egyikük sem tehetett különbséget köztük nemzeti-ségi alapon. Míg a kálvinista vagy az unitárius egyház vezetői lehettek a magyar nyelvű magyar kultúra zászlóvivői, a katolikus főpap ezt akkor sem engedhette meg magának, ha éppen egy magyar család tagja is volt. Sokszor tehát a vallási vitákban önmaguk nemzeti törekvéseinek is ellent kellett mondaniuk, amikor a protestáns egyházak befolyásának – császári udvarból irányított – programját valósították meg.

Ugyanakkor a főpapi könyvtárak sora alakult újjá, valamennyi egyházi intézményt – a plébániáktól kezdve, a szemináriumokon át az érsekségig – könyvekkel szereltek fel. A könyvtár persze nem öncél volt, többféle cél megvalósításának fegyvertáraként szolgált. A legáltalánosabb cél az ország kulturális színvonalának emelése, egy lehetőleg közös kultusz megteremtése volt. Ehhez iskolák kellettek, könyvtárak és ezekben otthonosan mozgó értelmiségiek. Több helyen a könyvtár pusztán a legfontosabb könyveket birtokolta, olyanokat, amelyek a napi vallásgyakorlatban, a napi oktatói vagy papi munkában segítettek. A konferencián megidézett főpapok azonban már távolabbra tekintve alakították gyűjteményeiket. Eszterházy Károly, Batthyány Ignác és Klimó György olyan intézményeket hoztak létre vagy bővítették elődeik alapítását, amelyekben a leendő papok, tanárok gyarapították ismereteiket és nem pusztán a teológiai tudást.

Fontos kiemelni azt, hogy mindegyik bemutatott könyvtárban a magyarokra és Magyarországra vonatkozó ismeretek külön tartalmi egységet képeztek, vagyis ezek a főpapok már tudatosan magyar kultúrát akartak maguk körül teremteni. Ehhez persze a gyűjteményezést időben visszafelé is és térben, sok irányban ki kellett terjeszteni. Mindegyikük törekedett olyan ritkaságok megvásárlására, amelyek valaha a magyarokkal, vagy az országgal kapcsolatban voltak (itt használták azokat, magyarországi tulajdonosuk volt).

A kulturális ízlésben számos különbség is mutatkozik az egyes főpapi gyűjtemények között. Eszterházy, könyvtára univerzális gyűjtőköre ellenére meglehetősen konzervatív programmal törekszik a műveltségi viszonyok változtatására, Batthyány Ignác erdélyi katolikus „nemzeti gyűjtemény” létrehozását célozza, míg Klimó a kor modern teológiai irányaira is tudatosabban figyelve engedi be az új eszméket a könyvtárába.

Egy intézményi rendszer újjászervezése, gyarapítása nem megy soha végbe kézi vezérléssel. Szükséges a papi, illetve a világi társadalom öntevékeny csoportjainak megnyerése, tevékenységük – igaz, meghatározott keretek közötti – támogatása. Az előadások, címükből ítélve bemutatják Klimó püspök tudós, illetve társadalmi kapcsolati rendszerét is.

A konferencia tehát ugyan könyvtártörténeti, illetve egyháztörténeti címkét hordoz, mindkét diszciplináris terület azonban a legtágabb művelődéstörténeti összefüggésrendszerben jelenik meg előttünk. A legtöbb előadó a Pécsi Egyházmegye történetével, és hangsúlyosan is Klimó György egyéniségével, az általa létrehozott intézményekkel, főként a könyvtárral foglalkozik. A szerzőket ismerve úgy, hogy az eddigi helytörténeti kutatások eredményeit kibővítve számos újdonsággal gazdagodhatunk, és ezeket az új elemeket értelmezve közelebb kerülünk egy építkező évszázad történetének megismeréséhez.

Monok István
levezető elnök